

ЗИМИСТОНГУЗАРОНИИ ЗАНБҶҶРОНИ АСАЛ ВА САРФИ ХҶҶРОКА, ДАР ШАРОИТИ НОҶИЯИ КҶҶШОНИЁНИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН.

ҶҶрабобова Х.Н. - унвончҶҶии Институти чорводорҶҶ ва чорогоҶҶи АИКТ

КалимаҶҶои калидҶҶ: зимистонгузаронҶҶ, шаҶҶд, гарди гул, афзоишҶҶбҶҶ, модарзанбҶҶр, экология, гардгизо, ҶҶарорат, равганнокҶҶ, кирмина.

ЗанбҶҶриасалпарварҶҶ яке аз соҶҶаҶҶои кишоварзҶҶ ба ҶҶисоб рафта барои гардолудкунии растаниҶҶои энтомофилҶҶи ҶҶизмат менамояд. Иқлими ҶҶумҶҶурии Тоҷикистон, ки аз растаниҶҶо ва гулу гиёҶҶҳои гуногун бой мебошад, барои парвариш ва пешрафти минбаъдаи соҶҶаи занбҶҶриасалпарварҶҶ тамоми шароитҶҶоро доро мебошад. РастаниҶҶои шаҶҶддихандаи табиати мо, ки ҶҶаёти занбҶҶрон аз онҶҶо вобаста аст, хеле зиёд ва гуногун буда, қобилияти бо шаҶҶд ва гард таъмин намудани оилаҶҶои сершумори занбҶҶрони асалро доранд. Бинобар ин аз ин имконияту шароитҶҶои мавҷуда бо истифода аз дастовардҶҶои илмии занбҶҶриасалпарварҶҶ пешрафту тараққиёти минбаъдаи соҶҶаро таъмин намоянд [2].

ТаҶҶқиқотҶҶо нишон медиҳанд, ки тараққиёти соҶҶаи занбҶҶриасалпарварҶҶ аз якчанд омилҶҶо вобастагҶҶи дорад. Махсусан таъсири омилҶҶои экологию биологиро ба афзоишҶҶбҶҶ ва махсулнокии оилаҶҶои занбҶҶрони асал бояд дар мадди назар гирифт. Асоси нигоҳ доштани оилаҶҶои занбҶҶрони асал ба даст овардани асал, мум, гарди гул, ширеш, шири модарзанбҶҶр ва ғайра мебошад, ки онҶҶо хусусияти шифобахшҶҶи дошта, ҶҶамчун маводи доруворҶҶи ва ғизои мавриди ниёзи мардум қарор доранд.

Мақсади асосии таҷрибаҶҶои гузаронидаи мо вобаста ба таъсири омилҶҶои экологҶҶи-биологҶҶи ба хусусиятҶҶои тухмгузори модарзанбҶҶр, зимистонгузаронии оилаҶҶои занбҶҶрони асал, афзоишҶҶбҶҶи оилаҶҶо ва хусусиятҶҶои физиологии занбҶҶрон дар шароити ноҶҶияи КҶҶшониёни вилояти Хатлон маълумотҶҶои дақиқро нишон доданд.

ТаҶҶқиқотҶҶои илмҶҶи дар хоҷагҶҶи занбҶҶриасалпарвари ба номи «ФайзалҶҶ Саидов» ва хоҷагҶҶи фермери «Бекмуродов М». - и ноҶҶияи КҶҶшониёни вилояти Хатлон дар солҶҶои 2017 - 2019 гузаронида шудаанд.

Кори илмҶҶи мувофиқи усулҶҶои коркарда барои мадаи Академияи илмҶҶои кишоварзии ба номи Тимирязеви Федератсияи Россия гузаронида шуд. Бо ин мақсад 3 гурҶҶҳи оилаи занбҶҶронро, ки ҳар гурҶҶҳ аз 10 оилаи занбҶҶр иборат буд, мавриди омӯзиш қарор додем. ҶҶамаи гурҶҶҳҳои таҶҶқиқотҶҶи ва назоратҶҶи дар вақти ташкил намудан аз 2 кг занбҶҶр, 5 кг хҶҶурока, модарзанбҶҶрони яксола, насли пӯшида дар як шон, насли кушода дар 0,5 шон иборат буданд. Оилаи занбҶҶрон дар кандуи хобидаи 16- ҶҶаҳорчҶҶбагҶҶи нигоҳ дошта мешудаанд.

МахсулноқҶҶи ва тараққиёти занбҶҶри асал ба шароити зимистонгузаронҶҶи вобастагҶҶи калон дорад. Тайёр кардани оилаҶҶо ба фасли зимистон аз занбҶҶрпарвар заҳмату диққати ҶҶидди ро талаб мекунад. [1].

Нигоҳдори занбҶҶри асал дар фасли зимистон аз намуди хурока иваз намудани он бо хҶҶурокаи хушсифат вобаста мебошад. Дигар намуди пешгирии занбҶҶрон аз талафёбҶҶи таъмин намудани оила бо роҳи истифодаи таъмини об дар дохили занбҶҶрқуттҶҶи, ки занбҶҶр пас аз истифодаи асали шакаракдор бояд об истеъмол намояд. [3].

НатиҷаҶҶои таҶҶқиқотҶҶои илмии гузаронидаи мо оид ба зимистонгузаронҶҶи нишон медиҳанд, ки оилаи пурқудрат нисбати оилаи камқудрат зимистонро бехтар мегузаронад. Масалан, дар оилаи занбҶҶре, ки вазни 0,5 кг ё 5000 дона занбҶҶр дорад, сарфи хҶҶурока назар ба оилаи занбҶҶри 1 кг ё 10 ҳазор дона буда, то 86,7% зиёдтар аст. Аз ин лиҳоз, дар занбҶҶрчҶҶои нигоҳ доштани оилаи пурқудрат ба манфиати кор мебошад.

Бояд қайд намоем, ки бораи зимистонгузаронҶҶи ҳавои хунук танҶҶо ба қисми болоии анбӯҳи занбҶҶрон таъсир расонида ба маркази анбӯҳ ворид намегардад, ҶҶунки дар ин чой ҶҶарорат аз 12°C баланд буда, бисёр вақт аз 25 то 30 C° мерасад. ЗанбҶҶрон бошанд дар ин вақт барои гарм намудан ва гирифтани хҶҶурока такроран чойи худро иваз намуда меистанд.

Барои муайян намудани таъсири ҶҶарорати ҳаво аз оилаҶҶои занбҶҶрони асал дар моҳҳои октябр то моҳи апрел мо то 120 дона занбҶҶрро ҶҶамчун намуна гирифта, вазни хушк ва тари занбҶҶр, миқдори нитрогени умумҶҶи, равған ва ферментҶҶоро муайян намудем. НишондодҶҶои зимистонгузаронии оилаҶҶои занбҶҶри асал дар ҶҶадвали 1 нишон дода шудааст.

Чадвали 1 - Зимистонгузаронии оилаҳои занбӯрони асал

Гурӯҳ	Фасли сол, оила		Зинда монд бо %	Миқдори хӯрокаи, кг		сарфи хӯрокаи %
	тирамоҳ	бахор		дар зимистон гузошта шуд	сарф карда шуд	
Назоратӣ	10,0	9,0	90,0	10,2	4,6	45,0
Таҳқиқоти 1	10,0	10,0	100,0	10,1	4,3	42,5
Таҳқиқоти 2	10,0	9,5	95,0	10,3	4,5	43,7

Дар шароити ноҳияи Кӯшонӣни вилояти Хатлон зимистон аз моҳи ноябр то охири моҳи феврал идома меёбад, аммо нисфи моҳи ноябр ва нисфи моҳи феврал ҳаво гарм шуда, растаниҳои гарддиҳанда гард ва шахддиҳанда шахд медиҳанд, ки дар оилаҳои занбӯрон баъзан солҳо то 2 шон насли рӯйпӯшро дидан мумкин аст.

Аз нишондоди чадвали 1 дида мешавад, ки занбӯрони назоратӣ 90,0 %, таҳқиқоти гурӯҳи якум 100 % ва таҳқиқоти гурӯҳи дуюм бошад 95,0 % зимистонро аз саргузарониданд, ки ин нишондоди хуб мебошад.

Сарфи хӯрокаи вобаста ба моҳҳо муайяншуда дар чадвали 2, оварда шудааст.

Чадвали 2 - Сарфи хӯрокаи вобаста ба моҳҳо

Гурӯҳҳо	Сарфи хӯрокаи кг				Ҳамагӣ Кг	Нисбат ба назоратӣ %
	Ноябр	Декабр	Январ	Феврал		
Назоратӣ	1,3±0,17	1,1±0,11	1,0±0,14	1,3±0,12	4,7±0,19	100,0
Таҳқиқоти 1	1,4±0,2	1,0±0,15	0,950±0,07	1,5±0,23	4,8±0,22	102,1
Таҳқиқоти 2	1,2±0,27	1,1±0,13	0,980±0,09	1,3±0,25	4,6±0,31	97,9

Чӣ тавре ки аз нишондодҳои чадвали 2 маълум мешавад, моҳи ноябр ва феврал сарфи хӯрокаи занбӯрони таҳқиқоти гурӯҳи якум зиёд буда, аз 1,4 то 1,5 кг-ро ташкил додааст, аммо дар моҳи декабр январ бошад, миқдори истифодаи хӯрокаи то ба 1,0 ва 0,950 кг расид, ки назар ба занбӯрони таҳқиқоти гурӯҳи якум, дуюм ва назоратӣ аз 50,0 то 60,0 г кам мебошад. Бояд қайд намоем, ки сарфи ками хӯрокаи боиси дарозумрии занбӯрон мегардад ва тараққиёти баҳории онҳоро шиддат бахшида, инчунин аз чунин оилаҳо шумораи оилаҳои занбӯронро зиёд намуда, маҳсулоти зиёд ба даст овардан мумкин аст.

Равғани аъзои бадани занбӯр ба монанди пӯсти тунук дар маркази ҳучайра, ки аз моддаҳои захиравӣ равған, гликоген, ва сафедаҳои иборатанд, ҷойгир шудааст. Кирминаи навтавлидшуда дар бадани худ як миқдори ҳучайраҳои равғанни хурд дорад, ки дар бадани кирминаҳо дар аввал 0,04 мг дар рӯзидуюм бошад то 6 мг ва дар охири кирминагӣ то 17%-ро аз вазни хушк ташкил медиҳад. Аз ҳама зиёд равған дар бадани занбӯри қорӣ дар натиҷаи истифодаи хӯрокаи гардғизо ба вучуд меояд, ки он ба саршавии фасли зимистон рост меояд ва назар ба тобистон 2,0-2,5 маротиба зиёд мебошад.

Равғаннокии таркиби аъзои бадани занбӯр аз шумораи занбӯри дар лона мавҷудбуда ва ҳарорати беруна дохилии канду вобаста аст. Чӣ қадаре ки занбӯр барои муътадил нигоҳ доштани иқлими хурди лона аз гармию сардии зиёд вақтро сарфа намояд, ҳамон қадар равғаннокии бадани ӯ маҳфуз нигоҳ дошта мешавад.

Нишондоди чадвали 3, далели он аст, ки дар сардии моҳҳои январ ва феврал миқдори равғаннокӣ дар организми занбӯр кам гардида, пас аз пайдо гардидани гарди гул дар табиат равғаннокии таркиби организми занбӯрон рӯ ба афзоиш ниҳодааст.

Чадвали 3 - Миқдори равған дар бадани занбӯри асал, дар ҳолати ҳарорати гуногун бо %

Моҳҳо	Занбӯрони назоратӣ бо%			Занбӯрони таҳқиқоти 1, бо%			Занбӯрони таҳқиқоти 2, бо %		
	6°C	8°C	10°C	6°C	8°C	10°C	6°C	8°C	10°C
Декабр	10,	9,6	9,7	10,2	9,7	8,8	10,1	10,3	10,0
Январ	8,9	8,5	8,4	9,1	8,6	8,9	9,2	9,4	9,1
Феврал	7,4	7,3	7,3	7,6	7,4	7,2	7,5	7,6	7,3
Март	9,1	9,0	8,8	9,2	8,8	9,2	9,1	9,3	8,9
Апрел	10,4	10,5	10,5	10,7	10,5	10,6	10,5	10,7	10,6

Дар ҳолати муқоиса намудани равғаннокӣ дар ду моҳи зимистон, яъне моҳҳои декабр ва январ, равғаннокии бадани занбӯрон назар ба моҳи феврал, дар ҳарорати 6°C будан

қариб 34,2 ва 19,7% зиёд мебошад. Дар 8°C бошад 31,1 ва 16,2%, дар 10°C бошад 22,2 ва 23,6% мебошад. Нишондоди минималии раванг дар моҳи феврал, пеш аз ғаёл гардидани занбӯрон дида мешавад, ки вобаста ба ҳарорат аз 7,2 то 7,6% мебошад. Чӣ қадаре фоизи равангноӣ дар таркиби организми занбӯрон кам бошад, ҳамон қадар тараққиёти баҳории занбӯрон суст ба назар мерасад. Дар ҳолати аз табиат ба лона ворид гаштани гарди гул ва додани хӯрокҳои серғизо, равангноии бадани занбӯр боз афзун мегардад. Аз ин лиҳоз, дар моҳи март равангноӣ назар ба моҳи феврал ба миқдори 21,0-21,9% зиёд мешавад.

Ҳамин тавр, таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки яке аз омилҳои асосии зимистонгузаронии оилаҳои занбӯрони асал равангноии таркиби организми занбӯрон ба ҳисоб меравад ва тараққиёти баҳории онҳо низ аз чунин моддаҳо вобаста мебошад.

АДАБИЁТ

1. Чупахин, В.И. Стимовит – белково-витаминная, биологически активная подкормка / В.И. Чупахин, Д.Н. Кустря // Пчеловодство. – 2003. – № 1. – С. 31.
2. Шарипов А. Моҳияти биологӣ ва физикии зимистонгузаронӣ.-/А.Шарипов//. Зимистонгузаронии занбӯри асал.-Душанбе.2009.-С.6-20.
3. Шарипов А. Занбуриасалпарварӣ дар Тоҷикистон./А.Шарипов//.-Душанбе.2013.-241-247.

АННОТАЦИЯ

ЗИМИСТОНГУЗАРОНИИ ЗАНБҶРОНИ АСАЛ ВА САРФИ ХҶРОКА, ДАР ШАРОИТИ НОҶИЯИ КҶШОНИЁНИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОҢ.

Дар ҳолати зимистонгузаронии оилаҳои занбӯрони сарфи ками хӯрока ба он оварда мерасонад, ки умри занбӯрон дароз гардида, тараққиёти баҳории онҳо пуравч мегардад, ки аз чунин оилаҳо шумораи оилаи занбӯронро зиёд намуда, маҳсулоти зиёдати ба даст овардан мумкин аст. Яке аз омилҳои асосии зимистонгузаронии оилаҳои занбӯрони асал равангноии бадани занбӯрон ба ҳисоб рафта, тараққиёти баҳории он аз ҳолати занбӯр вобаста мебошад. Дар ҳолати муқоиса намудани равангноӣ дар ду моҳи зимистон, яъне моҳҳои декабр ва январ, равангноии бадани занбӯрон назар ба моҳи феврал, қариб 34,2 ва 19,7% зиёд мебошад. Бе ёрии гарду шаҳди растанӣ тараққиёти оилаҳои занбӯрони асалро ба роҳ мондан ғайриимкон аст, чунки барои насли занбӯр хӯрокаи сафедадор ба монанди гарди гул барои тарбияи насли то 3-рӯза нақши муҳимро мебозад.

АННОТАЦИЯ

ЗИМОВКА ПЧЕЛИНЫХ СЕМЕЙ И РАСХОДЫ КОРМОВ В УСЛОВИЯХ КУШОНИЁНСКОГО РАЙОНА ХАТЛОҢСКОЙ ОБЛАСТИ

В случае перезимовки пчелиных семей низкое потребление корма продлевает жизнь пчел и усиливает их весеннее развитие, что может увеличить количество пчелиных семей и произвести излишки продуктов. Одним из основных факторов зимовки пчелиных семей является жировой слой пчел, и его весеннее развитие зависит от состояния пчел. Если мы сравним содержание жира в двух зимних месяцах, то есть в декабре и январе, телесный жир пчел примерно на 34,2% и на 19,7% выше, чем в феврале. Без помощи пыльцы растений невозможно развитие пчелиных семей, поскольку белковая пища, такая как пыльца, играет важную роль в развитии личинок 3 дневной срока.

Ключевые слова: зимовка, нектар, пыльца, активность, матка, экология, перга, температура, жирность, личинка.

ANNOTATION

WINTERING OF BEE COLONIES AND FEED CONSUMPTION IN HE KAUSHONION DISTRICT HE KHATLON REGION

In the case of overwintering bee colonies, low feed intake prolongs of the life of bees and increasing their spring development, which can increase the number of bee colonies and produce surplus products. One of the main factors for wintering bee colonies is the fat layer of bees, and its spring development depends on the state of the bees. If we compare the fat content in the two winter months, are December and January, the body fat of bees is about 34.2% and 19.7% higher than in February. Without the help of plant pollen, the development of bee colonies is impossible,

since protein foods, such as pollen, have been play an important role in the development of 3 day old larvae.

Key words: *wintering, nectar, pollen, activity, uterus, ecology, bee bread, temperature, fat content, larva.*